

Nádudvari Noémi

A fal mint fegyver

Street art

*A wall is a very big weapon.
It is one of the nastiest things you can hit someone with.*¹
Banksy

Örök vita tárgya, mi is az a street art, mit jelent ez a fogalom, fogalom-e egyáltalán. Van-e létjogosultsága a graffitinek és a street artnak mint műfajnak? Művészeti forma, mozgalom, vandalizmus, trend, szociológiai jelenség? Ron English amerikai kortárs képző- és utcai művész szavaival élve a street art nem művészeti mozgalom, hanem egy kulturális fenomén. Az biztos, hogy elég széles skálán mozog az egyszerű, vicces, kedves rajzocskáktól a matricákon, posztereken, fricskákon, a protestáló, provokatív, politikai falírkákon át egészen az összetett, kidolgozott, megkomponált falfestményekig, tűzfalfestésekig. Utóbbiak napjainkban már a kommersz felé is elmozdultak, és sok esetben nem többek, mint műalkotásnak, grafikai műnek álcázott reklámok.

A jelhagyás az ember mindenkori velejárója, vele született késztetés. A különböző szándékkal, indítással ott hagyott jelek, nyomok az utcán sokféleképpen megközelíthetők. Vizsgálhatjuk őket művészeti, társadalmi, kulturális és politikai szempontból is. Felfoghatjuk úgy is, mint egy eszközt, mely által betekintést nyerhetünk a különböző társadalmakba, kultúrákba, trendekbe, vagy szociális és gazdasági problémák lenyomataiként is vizsgálhatjuk. Funkciói közé sorolhatjuk az ellenállást, a politikai vagy bármilyen véleménynyilvánítást, az identitás kifejezését, a megemlékezést, a terület megjelölését, a közösségteremtést, az inspirációt, de akár csak a gyönyörködtetés, kikapcsolódás is lehet a szándéka egy-egy utcai alkotásnak. A legtöbb esetben valamilyen, a hétköznapi életet (is) érintő aktuális eseményre reflektál a street art, mintegy tükröt tart elénk, vagy épp felnyithatja a szemünket. Különböző művészek és közösségek eltérő narratívái láthatóak egyszerre egymás mellett, válnak elérhetővé egy szélesebb közönség számára. Ez sajátos értéket, különleges többletet ad a műveknek leginkább a konfliktus vagy cenzúra sújtotta területeken és helyzetekben. A művészet képes hangot adni, megjeleníteni olyan témákat, melyek nem kerülnek be a mainstream diskurzusba.

Nem elhanyagolható szempontja a street art alkotások értékelésének, hogy hol találhatóak. Az anyag, a forma, a méret, a felület, a téma és a beállítás mellett meghatározó a látvány is, ami körülveszi a városban; a helyszín, mely sajátos kontextusba helyezi, illetve ami adott esetben többletjelentéssel bír. A hely története, történelmi vonatkozásai vagy az aktuális helyi viszonyok,

ügyek is formálják a jelentést. Mindemellett maga a kontextus folyamatosan alakulhat azáltal, hogy más művészek is hozzátesznek az alkotáshoz, kiegészítik, reagálnak rá, vagy maga a mű tűnik el, kopik le, semmisül meg. A street art felkészült és fogékony az idő múlására, leginkább a jelenben és a jelennek él.

A társadalomkritikus street art hallatán a legtöbb embernek Banksy jut eszébe, aki vitathatatlanul napjaink legismertebb street art művésze, megkerülhetetlen jelenség a kortárs művészeti szcénában, miközben sikerült megőriznie az inkognitóját. Világszerte láthatóak alkotásai, amelyek mind a mai napig sorra tűnnek fel újabb és újabb városok utcáin, falain, hídjain. Sokoldalú, aktív, naprakész alkotó, aki gyakran reagál politikai hírekre, a világ aktuális eseményeire, társadalmi kérdésekre, megmozdulásokra. Jellemző rá a fogyasztói társadalom kritikája, a politikai aktivizmus, a háború- és a

Buschwick, New York,
2017
Fotó: Nádudvari
Noémi
↓

↑
London, 2018
Fotó: Nádudvari Noémi

↑
New York, 2021
Fotó: Nádudvari Noémi

hatalomellenesség. Erősen antikapitalista hozzáállása abban is megmutatkozik, hogy gyakran kapcsolja össze az erőszakot és a háborút a nyugati társadalommal, melyet elvakít a fogyasztás és a szórakoztatóipar. Képi világának jellemző figurái a rendőrök, katonák, gyerekek, patkányok, majmok és híres személyek (például Erzsébet királynő vagy akár Kate Moss).

A menekültválságon, az izraeli-palesztin konfliktuson át egészen a pandémiáig szinte mindenről van mondanivalója. Folyamatosan reagál az aktuális társadalmi és politikai kérdésekre, nemcsak a brit (Anti-Brexit fal Doverben, 2017; Vote to Love-stencil, 2018), hanem a nagypolitika kérdéseivel is foglalkozik. Már nemzetközi sztár volt, amikor 2005-ben Izraelbe látogatott, és egy kilencdarabos sorozat részeként egy léggömböt szorító lányt (*Girl with Balloon*), egy tengerpartról álmódó gyerekeket és egy falhoz támasztott létrás kisfiút festett a ciszjordániai falra. Itt készült az egyik legismertebb háborúellenes stencilje, a Molotov-koktél helyett virágcsoportot dobó tüntetőt ábrázoló rajza is (*Flower Thrower*). A fegyver virággal való felcserélése félreérthetetlen állásfoglalás Banksy részéről egy háborús övezetben. Az izraeli térség később se hagyta nyugodni, folyamatosan vissza-visszatért. A művészet mint politikai fegyver Banksy számára evidencia. A street art műfajának szabadsága és szókimondása lehetővé teszi számára, hogy őszintebben és szélesebb közönséghez szóljon.

Az évtizedek során hatalmas hírnevet szerzett azonnal beazonosítható stílusával és felismerhető rajzaival, melyeken okosan keveredik az ironia vagy a humor az

egyszerű és könnyen dekódolható üzenetekkel. Életműve azonban nemcsak ironikus avagy humoros, egyszerű falfestményekből és az azokból készült szitanyomatokból áll. A művész tudatosan építi munkásságát, művei, akciói, projektjei, installációi egymásra épülnek, illetve hasonló szemléletet követnek. Valójában nagy részük helyspecifikus, és épp ezért sok művének „pontosabb” megértéséhez nem elhanyagolható a környezet, a felület.

Banksy lehet szeretni vagy akár utálni, zseninek, képzőművészeti szupersztárnak tekinteni vagy egy egyszerű megélhetési szemfényvesztőnek, jó üzletembernek. De elvitathatatlan érdeme az a hatalmas figyelem, ami neki köszönhetően erre a művészeti ágra irányult, így sokkal szélesebb és nem csak a bennfentes közönséghez jutott el a street art.

Banksy mellett Shepard Fairey napjaink egyik legismertebb és legbefolyásosabb street art művésze. Fairey utcai művészeti tevékenysége mellett tervezőgrafikus, művészeti üzletember, DJ és aktivista. „Sosem tekintetem magam csak utcai művésznek, populistának tartom magam. Sokféle módon akarom az emberek elé tolni a művészetemet” – fogalmazott. Banksyval ellentétben ő vállalja az arcát és a személyazonosságát. Rendkívül tudatos művész, egy egész művészeti birodalmat épített fel egy játéknak indult matrica- és graffitikampányból, az *André, az Óriás* - *Obey* című projektből. A matricahecc berobbantotta street artos karrierjét, majd az évek során egy teljes branddé, grafikai ügynökséggé, magazin-kiadóvá és alternatív művészeti gyárrá nőtte ki magát. Mára az Obey név fogalom, saját márkájának a neve és

védjegye. A 2008-as amerikai elnökválasztásra készített Barack Obama-plakátja és annak sikere pedig már szupersztár státuszba emelte.

Munkáiban keveredik a már meglévő objektumok, képek használata, adaptációja, az üzleti megközelítés, a sokszorosíthatóság. Művei látványvilága feltűnő és stílusos, erősen érződik benne a pop-art, a reklámok világa és a szovjet propaganda vizuális stílusa. A 90-es évek végétől alkotásai főleg politikai és társadalmi ügyekre koncentrálnak. „Nem készítenék politikai műveket, ha nem hinnék benne, hogy képesek olyan párbeszédet gerjeszteni, amelyek egyébként nem történnének meg. Nagyszerű dolog a művészetben, hogy képes felülírni előfeltételezéseket azáltal, hogy érzelmileg hat az emberekre, majd az intellektusuk igazolni akarja az érzelmi reakciójukat” – ismerte fel a művészet hatását, mely felelősséggel jár. Hasonló technikákat alkalmaznak a reklámcégek, csak nem feltétlenül az emberek javát szolgálva.

Fairey művészetének célja a kezdetektől fogva, hogy gondolkodásra készítse az embereket. Korai éveiben a portré műfaja volt a legkézenfekvőbb számára, majd megérett benne az igény, hogy olyan figyelemfelkeltő szimbólumokat, képeket keressen, melyek képesek komplex, összetett gondolatokat közérthető módon kifejezni. Ez a fajta képalkotás sokkal nagyobb kihívást jelent számára, bár továbbra is azt vallja, hogy sok esetben nincs hatásosabb megszólítási mód az arcképeknél sem politikailag, sem társadalmilag. Portréi többsége olyan emberek előtti tisztelgés, akiknek alkotásai, tevékenysége, filozófiája inspirálóan hatott rá, például *Blondie*, *Muhammad Ali*, *David Lynch (We the People, 2017; A Champion of Justice Ruth Bader, 2021)*.

Számára a művészet a kommunikáció egyik eszköze, segítségével megoszthatja a gondolatait másokkal, számára a köztér a művészet legalkalmasabb helyei, hiszen ott még szélesebb közönséghez ér el, több és többféle embert képes megszólítani. Fairey filozófiája változatlan maradt az évek során. Művei továbbra is a hatalom, a katonaság visszaélései ellen, a nők és a színes bőrű emberek jogai védelmében szólalnak fel. A valódi és örök üzenet a művei mögött: Kérdőjelezz meg mindent!

JR napjaink egyik leghíresebb francia street art alkotója, önmagát gyakran „urban artistnek”, azaz városi „művészeti aktivistának” definiálja. Attitűdje Banksy rejtőzködésének és Shepard Fairey exhibicionizmusának ötvözeté. Mutakozik nyilvánosan, vállal szerepléseket, de mindig napszemüvegben és kalapban, valódi teljes neve is ismeretlen a nagyközönség számára. A 2000-es évek elején kezdte kialakítani saját stílusát és felfedezni, hogy fotói hogyan jelenhetnének meg az utcán, a köztereken. Így találta ki, hogy ötvözi a fotográfiát a már meglévő paste-up street art technikával. Hatalmas méretben nyomtatta ki a fotóit, és városszerte látványos, számára izgalmas helyekre ragasztotta ki azokat. Ezt mondja erről a folyamatról: „Az utca ad támogatást, falat, atmoszférát, de főleg közönséget, embereket. Attól függően, hogy hova teszem fel a fotóm, megváltozik az egész.”

Már a kezdetektől az volt a célja, hogy olyan emberekhez juttasson el művészetet és vonja be őket az alkotásba, akik valószínűleg soha nem találkoznának műalkotásokkal. Tevékenységét befogadó, bevonó művészetnek hívja. Kollázsai alkotása közben a helyi közösségek is részt vesznek az alkotói folyamatban, mintegy megszün-

↑
Bowery Mural, New York,
2017
Fotó: Nádudvari Noémi

↑
New York, 2017
Fotó: Nádudvari Noémi

↑
Blek le Rat, Berlin, 2017
Fotó: Nádudvari Noémi

terve a határt az alkotó és a néző között. JR anonimitása és mindenféle magyarázó szöveg mellőzése szabad teret hagy neki és a befogadónak is. Óriás méretben kinyomtatott fotói a monumentalitás hatásával játszanak, még jobban aláhúzzák, kinagyítják a mondanivalóját. Hatalmas méretük ellenére fotói mindenki számára hozzáférhetőek, őszinték, valódi embereket ábrázolnak valós helyzetekben.

Egyik első nemzetközi, 2007-es, *Face to Face* (Szemtől szemben) című projektje részeként Izraelbe utazott, és portrékat készített az Izrael és Palesztina közötti fal mindkét oldalán élő emberekről. Hétköznapi palesztinokat (például tanárokat, taxisofőröket, szakácsokat) ábrázoló fotókat ragasztott fel egymás mellé ugyanolyan munkát végző izraeli emberek portréival keverve a határfal mindkét oldalán. A 2011-ben általa indított, *Inside Out* című projekt olyan platform, mely segít a közösségeknek abban, hogy ki tudjanak állni azért, amiben hisznek, és helyi szinten is képesek legyenek globális változást előidézni. Ugyanazon az elven alapul, mint a *Face to Face* és a *Women are Heroes* című sorozatai, egyszerű emberek fekete-fehér portréi hatalmas méretben kinyomtatva, mindenki számára láthatóvá és elérhetővé téve.

JR számára a konkrét helyzet ad lendületet, ihletet, mindig szerves része a mű mondanivalójának. Szimbiózisban dolgozik nála a látvány és a helyszín. A társadalmi-politikai indíttatású portrék adott helyekre és helyzetekre reflektálnak, és fizikailag is abban a környezetben helyezkednek el.

Sem Banksy vagy Shepard Fairey, sem pedig JR nem hagyta szó nélkül az orosz-ukrán háborút, mindannyian reagáltak rá a maguk művészeti módján. Egy névtelen adományozó (feltételezhetően maga Banksy) egy ritkaságszámba menő, háborúellenes Banksy-printet (*CND Soldiers*, 2005) bocsátott aukcióra, hogy pénzt gyűjtsön Ukrajna legnagyobb gyermekkórházának. Shepard Fairey egyik legújabb, 600 darabos, *The Universal Dignity* című printsorozata a békét, az egyenlőséget és az emberséget hivatott népszerűsíteni. Az eladásokból befolyt összeget az amerikai Nemzetközi Bizottságnak adományozza az ukrán menekültek megsegítésére. JR a Can Art Change the World elnevezésű nonprofit szervezettel a lengyel határ közelében fekvő Lvivbe utazott az Ukrajnával való szolidaritás jegyében, és egy 45 méteres ponyvára kinyomtatva Valeria, egy öt éves ukrán menekült fotóját, majd a ponyvával átsétáltak a határon. A köztéri performanszról (melyhez százak csatlakoztak) készült drónfotó a *Time* magazin címlapján landolt napokkal később.

Mindháromuk munkássága jó példa arra, hogy a konfliktus sújtotta helyszíneken dolgozó vagy azokkal foglalkozó street art művészek leleplezik a médiában közvetített sztereotípiákat, az eltorzított valóságot, ugyanakkor jól fel tudják használni a rájuk és az alkotósaikra irányuló médiafigyelmet saját alternatív üzenetük közvetítésére. A kifejezés szabadságában rejlik a legnagyobb erejük.

1 „Egy fal nagyon nagy fegyver. Az egyik legutálatosabb dolog, amivel betalálhatsz valakinél.”